

kan læseren vel nok leve med, mere ærgerligt er det til gengæld, at bogen mangler et stikordsregister, så man direkte kan trænge frem til sit emne.

Nok er det et specielt emne, bogen beskæftiger sig med, og vel har forfatterne gjort en stor indsats for at fastholde læserne, bl.a. gennem gode og ofte nye illustrationer, men resultatet er trods alt næppe blevet det brede hjælpemiddel, som en sådan bog kunne have været.

Henrik Fode

Danske og Norske Lov i 300 år under redaktion af Ditlev Tamm. (Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1983). 784 s., ill., 440,- kr.

Efter generationers lobhudning af Danske Lov som et for sin tid enestående mesterværk er i nyere tid en reaktion sat ind, specielt ved Stig Iuuls påvisning (1954) af, at der i nok så høj grad var tale om en kompilation af de eksisterende retsregler, og det tilmed ofte uden kendskab til, at retspraksis kunne være mere avanceret. Alligevel har man fundet det naturligt at fejre dette udgangspunkt for nyere dansk ret i anledning af 300 års dagen med dette fornemt udstyrede og særdeles indholdsrige festskrift, hvis indhold alt i alt må siges at give betydelig oprejsning for det gamle monument over den unge enevældes reformvilje.

Af det vidt spredte indhold begynder vi naturligvis med selve boghåndværket. Povl Eller behandler titelkopperne, mens Erik Dal kalder trykket for solidt kvalitetsarbejde, der omhyggeligt har undgået horeunger med flere typografiske skønhedsfejl (hvorfor de mange »franske« rundt om i jubilæumsværket bør ærgre ham). Derpå gennemgår Allan Karker sproget: det er tidens eget uden specielle »barok-

ke« overdrivelser; men adskillige inkonsekvenser kan skyldes brydning mellem gammelt og nyt, respektive at de forskellige afsnit har haft individuelle »redaktører« under den sluttelige tilrettelæggelse.

Naturligvis må et festskrift i vist omfang bygges op efter »de forhåndenværende søms« princip, og den ret beskedne norske deltagelse i arbejdet har formentlig sin enkle forklaring deri, at der ikke er længe til, at også Norske Lov (1687) skal fejre sit jubilæum.

Et hovedafsnit er ellers viet afhandlinger om lovens anvendelse *uden for* det egentlige Danmark, hvor Frants Thygesen selvfølgelig behandler Danske Lovs (alt i alt beskedne) anvendelse i Slesvig, medens Poul Erik Olsen tager sig af det vist for lidet kendte Vestindien, hvor en engelsk »oversættelse« (af relevante afsnit; 1756) var nødvendig, og det så meget mere, som Straffeloven af 1866 ikke fik gyldighed her, dvs. at meget store afsnit var i brug (i hvert fald teoretisk) helt frem til 1917!

Og mens Island (behandlet af Pall Sigurdsson) i højere grad beholdt sin gamle Jonsbok, idet Norske Lov kun stykkevis lod sig indføre, hører vi andetsteds i værket, at medens det moderne Norge (ganske som Danmark) i høj grad har skabt ny lovgivning til afløsning af den gamle lovbog, turde Norske Lov specielt på Færøerne endnu spille en ikke ubetydelig rolle.

De store internationale perspektiver oprulles i Wolfgang Wagners tankevækkende afsnit, der betragter højmiddelalderens store lovgivningsepoke (herunder Jyske Lov af 1241) som en følge af kejser/pave-striden, der kulminerer med Frederik II's konstitutioner af 1231 og Gregor IX's Liber Extra af 1234. Men medens Sydeuropa derefter i stigende grad reciperer romerret, står Norden fortsat over for problemer

med en kodifikation af igennem århundreder opsamlede retsregler. Og her hævdes det, at Danmark 1683 faktisk kom til at gå i spidsen for en ny tids reformbestrebelse, hvilket ikke mindst konstateres ved den opmærksomhed, som arbejdet vakte Europa over (talrige oversættelser m.v.); ja endnu reformatoren Jeremy Bentham anså omkring 1800 Danske Lov for det mest vellykkede af den foregående epokes talrige tilsvarende forsøg!

Derpå tager vore hjemlige jurister fat på udvalgte afsnit, Ole Fenger således om processen, mens Jens Ulf Jørgensen gennemgår den gerne noget oversete kirkeret (hvor 2-4-11 om kirkebønnen endnu 1979 dukkede op i en folketingsdebat).

Jørgen Nørgaard behandler 3-19-2 med den endnu aktuelle regel om *husbondansvar* og påviser, at de sidste 100 års samfundsudvikling med voksende »delegationer« (arbejdere/arbejdsgivere, de stedse talrigere offentlige ansatte osv.) har bevirket, at juristerne omkring århundredskiftet »genopdagede« DLs regel og gav den langt større anvendelse, hvilket vist i praksis ikke mindst lod sig gøre, fordi stedse flere – det være sig frivilligt eller lovpligtigt – lod sig ansvarsforsikre. Og herligt pragmatisk konkluderes, at man hermed har opnået et system, der faktisk fungerer.

Vel på baggrund af sin nylig udkomne disputats gennemgår Arne Næss de norske trolddomsprocesser, hvor pointen dog nærmest bliver, at tiden var løbet fra sligt, netop som Norske Lov udstedtes. Meget givende er E.C. Selvigs afsnit om søretten i fjerde bog (praktisk talt identisk i Danske og Norske Lov). Det påvises, at kilderne især var 1561-forordningen samt den splinterne svenske søret af 1667, der dog begge igen bygger på nordeuropæiske søfartstraditioner. Men nogen romerrets-

indflydelse optræder dog her, især med hensyn til nydannelser som den begyndende søforsikring. Helt ejendommeligt virker det at finde to fra Eriks sjællandske Lov hentede bestemmelser, hvilke dog atter viser sig at have nøje romerretlige paralleller!

Morsomt er Gomards afsnit om lovens berømte 5-1-1 og 2, at løfter uanset form principielt er bindende, idet denne enestående bestemmelse *ikke* ses at hvile på hverken hjemlig eller fremmed praksis, men antagelig repræsenterer en vis naturretlig indflydelse. Men hvor unik i europæisk retsliv denne kontraktsformløshed end kan virke, påvises med talrige eksempler, hvorledes man i udlandet uanset ofte meget strenge formkrav gang på gang i praksis må tillempe reglerne for at undgå rene urimeligheder, dvs. at selv to principielt vidt forskellige retssystemer i praksis kan ses at tilnærme sig hinanden i betydelig grad. Kort konkluderes, at »Reglen har stået sin prøve igennem 300 år«, eller sagt på en anden måde: hvor der er gensidig tillid, behøves ingen formalia; hvor denne mangler, vil selv de strengeste formkrav ikke altid kunne yde tilstrækkelig beskyttelse (men vel netop give anledning til spidsfindigheder m.v.).

Da det statelige festskrift formentlig også henvender sig til ikke-jurister, f.eks. til de mange historikere, der flakker om på retshistoriens vidtstrakte overdrev (jfr. således Jens Chr. V. Johansens og Henrik Stevnsborgs studie om selve den praktiske iværksættelse af anvendelsen af DL på tinge), havde en liste over de mange, for fagfolk sikkert helt elementære forkortelser været til nok så stor hjælp som den yderst kortfattede bibliografi i slutningen. UfR kan vel de fleste klare; men at OR er schweizisk Obligationsret (af 1911!), kræver stor opmærksomhed at blive klar på. Specielt von Eybens ci-

tatfulde afsnit burde nok have været gennemredigeret i »klart sprog« med hans talrige, ofte »halvprivate« forkortelser som Pdas; på den anden side er der i hvert fald tale om et groft stilbrud, da den i øvrigt interessante afhandling angår *desuetudo* og hermed er af central betydning for spørgsmålet, hvor meget af DL, der egentlig kan betragtes som værende i kraft den dag i dag.

Udgiveren professor Tamm har reserveret sig selv majestætsforbrydelsen, der (bortset fra Struensee-affæren) vel næppe fik megen konkret betydning, og hvor snarest eksistensen af principperne havde vægt ved at sige noget om det samfundssystem, hvori DL skulle virke. Men underafsnit i sjette bog kunne dog såvel 1807 som endnu 1864 bringes i anvendelse i »landssvigtersager«.

Endelig slutter Winding Kruse med problemer vedrørende skader forvoldt af dyr, hvor han i og for sig finder, at princippet om det objektive ansvar alt i alt har fungeret formålstjenligt (måske dog ikke mindst takket være udbredt anvendelse af forsikring), men hvor han alligevel lidt sørgmodigt må anbefale, at netop disse bestemmelser – vel den mest livskraftige enkeltgruppe af DL-regler – reformeres af hensyn til skadelidtes erstatningsmuligheder.

Langt fra alt i det omfangsrige festskrift har her kunnet nævnes; anmelderen må således – ud over selv at frembringe sin hyldest til denne dansk rets *fons et origo* – især udtrykke sin glæde over, at retshistorien, der alt for længe i klassisk forstand antoges at ophøre med DL, gennem dette skrift viser sig at være en spillevende disciplin, der kan finde anvendelse selv på næsten aktuelle emner.

Troels Dahlerup

Carl-Johan Bryld og Harry Haue: *Det agrare Danmark 1680-1980'erne. Historiske kildehæfter*. (Forlaget Systime, 1982). 332 s., ill.

Denne store kildesamling er primært beregnet for gymnasieskolen, men den er i flere henseender af et format, som giver den interesse for en langt bredere kreds. Kildestoffet er hentet fra et meget vidtspændt felt rækkende fra videnskabelige værker over f.eks. amtshistoriske årbøger og til dagspressen. I denne store høst har jeg kun decideret savnet én vigtig kildegruppe, nemlig bondedagbøgerne. Bogens første 70 sider indeholder en kort og klar oversigt over landbrugets historie, hvor resultaterne af den omfattende landbohistoriske aktivitet i den sidste menneskealder er indarbejdet, og yderligere findes der efter hovedafsnittene nogle fortrinlige forskningsoversigter. Jeg har ikke mange indvendinger at gøre imod fremstillingen, mindst tilfredsstillende er afsnittet »Kirkens åndsmonopol brydes« (s. 35), som er alt for snævert skematisk, og som f.eks. postulerer, at landsbypræster skulle have en slags grønt bevis for at få embede. Man kan heller ikke omtale det faldende befolkningstal og de mange ødegårde omkring 1660 uden at nævne pesten. I det politiske afsnit s. 44-45 er det en uheldig formulering, at Venstre »især i 1885« nægtede at stemme for finansloven, ligesom det er lidt for summarisk udtrykt, at Venstre ønskede mindre militær. Men som helhed giver afsnittet en udmærket baggrundsorientering for beskæftigelsen med tekstafsnittene og lægger også sine steder op til diskussion, f.eks. gælder det bemærkningen side 55 om, at der i mellemkrigstiden med den lave aflønning af landbrugets arbejdskraft i vid udstrækning var tale om skjult arbejdsløshed. Det er jo ikke noget ubekendt synspunkt, men sagen